

ОСОБЛИВОСТІ ЕКОЛОГІЧНОГО ОПОДАТКУВАННЯ В ЗАРУБІЖНИХ КРАЇНАХ

С. М. Козьменко, д-р екон. наук, професор;

Т. В. Волковець, аспірант,*

ДВНЗ «Українська академія банківської справи», м. Суми;

**Сумський державний університет, м. Суми*

У статті розглянуто класифікацію екологічних податків за декількома ознаками. Здійснено порівняння екологічних податків України з екологічними податками, які застосовуються європейськими країнами. Детальніше проаналізовано досвід Великобританії щодо впровадження та управління екологічними податками.

Ключові слова: екологічні податки, види екологічних податків, досвід екологічного оподаткування.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Однією з найбільш актуальних проблем охорони навколишнього середовища в Україні є проблема фінансування природоохоронних заходів. В умовах фінансово-економічної кризи ситуація ще більше загострилася, оскільки державні витрати на потреби охорони навколишнього середовища були істотно скорочені. Тому питання про формування альтернативних джерел фінансування природоохоронної діяльності, вагома роль серед яких належить екологічному оподаткуванню, наразі є особливо актуальним для України. Фундаментальні зміни для досягнення екологічних цілей потребують не просто впровадження екологічних податків, а налагодження процесу ефективного управління ними та постійного удосконалення їх форм. Успіху в цьому напрямку можливо досягти тільки за умови подальшого дослідження суті екологічних податків, різноманітності їх видів та можливих наслідків від їх впровадження. Екологічні проблеми України загалом не відрізняються від відомих світових проблем, тому аналіз закордонного досвіду допоможе зрозуміти, які види податків можуть бути найефективнішими для впровадження в непростих умовах українських економічних реалій.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Дослідженню різних аспектів екологічного оподаткування присвячені праці таких вчених, як Б. О. Горлицького, Б. М. Данилишина, Л. Г. Мельника, О. Т. Левандівського, Г. М. Пишкіної, В. Я. Шевчука та ін. Серед зарубіжних авторів особливу увагу цій проблемі приділили Пол Екінс, Хелен Девені, Метью Паркес, Вільям К. Джагер.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Метою дослідження є аналіз закордонного досвіду впровадження й удосконалення екологічного оподаткування, розгляд особливостей управління екологічними податками, що притаманні окремим країнам.

ВИКЛАДЕННЯ ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Розгляд досвіду зарубіжних країн доцільно розпочати з аналізу підходів до визначення поняття екологічних податків. Європейська комісія визначає екологічні податки як усі податки, база стягнення яких чинить специфічний негативний вплив на навколишнє середовище [1]. Екологічні податки (якщо бути точним - податки, які мають відношення до екології) були визначені в рамках ОЕСР і Міжнародного енергетичного

агентства як будь-які обов'язкові односторонні платежі органам державного управління, база стягнення яких має відношення до екології (при цьому податкову базу становлять енергоносії, відходи, викиди, природні ресурси і т. д.) [2].

Як порівняння наведемо визначення екологічного податку Податковим кодексом України: екологічний податок – це загальнодержавний обов'язковий платіж, що справляється з фактичних обсягів викидів в атмосферне повітря, скидів у водні об'єкти забруднювальних речовин, розміщення відходів, фактичного обсягу радіоактивних відходів, що тимчасово зберігаються їх виробниками, фактичного обсягу утворених радіоактивних відходів та з фактичного обсягу радіоактивних відходів, накопичених до 1 квітня 2009 року [3]. На відміну від зарубіжних джерел українське законодавство вже у визначенні екологічного податку перераховує види діяльності, які є базою екологічного оподаткування, та уточнює, які саме радіоактивні відходи оподатковуються, тобто визначення екологічного податку Податковим кодексом України є надміру деталізованим.

У подальшому під поняттям екологічних податків пропонується розуміти податки, базою оподаткування яких є діяльність, процес або результати провадження якої негативно впливають на стан навколишнього природного середовища.

Екологічні податки застосовуються у всіх економічно розвинених країнах. У цілому по ЄС частка таких податків у сукупному ВВП країн-членів збільшилася з 2,6 % у 1980 р. до 2,9 % у 1994 р. Подальші зростання були пов'язані з розширенням складу членів ЄС. У 27 країнах ЄС у 2009 р. екологічні податки становили 2,4 % від ВВП. До країн-членів з найбільшою часткою цих податків у ВВП належать Данія (5,7 %), Нідерланди (3,9 %), Болгарія і Мальта (по 3,5 %), а найнижча частка - в Іспанії (1,6 %), Литві (1,7 %), Румунії (1,8 %) і Латвії (1,9 %) [5].

Частка екологічних податків у загальному обсязі оподаткування в різних країнах може значно відрізнятись, що підтверджують дані, відображені на рис. 1. Серед аналізованих країн США має найнижчу частку екологічних податків – 3,2 %. При цьому найвищий показник демонструє Ірландія – 11,9 % від загального обсягу оподаткування. Середній рівень обсягів екологічних податків демонструють декілька країн: Греція і Нова Зеландія – по 6,1 % від загального обсягу оподаткування, Японія – 6,5 %, Фінляндія – 7,3 %, Іспанія – 7,5 %. При цьому важко визначити будь-який із цих рівнів оптимальним без додаткових даних.

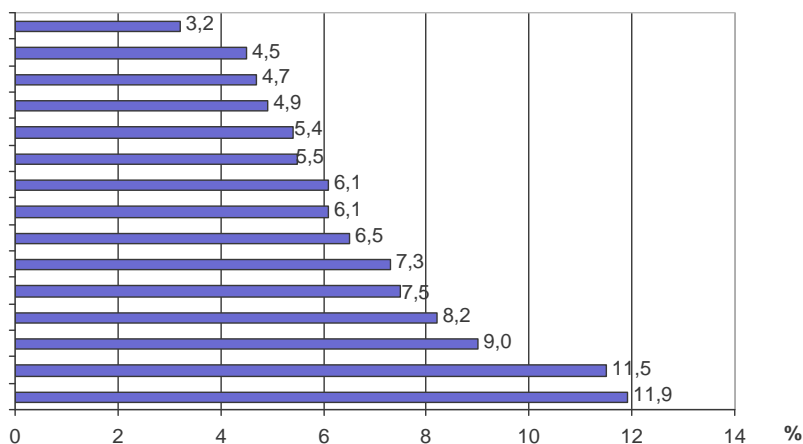

Рисунок 1 – Частка екологічних податків у загальному обсязі оподаткування в різних країнах, % [6]

Екологічні податки – явище непросте, і кожна країна здатна вирішувати проблему їх упровадження своєрідним чином, що є однією з причин досить значної різноманітності видів екологічних податків. За таких умов особливого значення набуває класифікація екологічних податків як інструмент їх узагальнення і систематизації. Враховуючи багатогранність суті цього виду податку, виділяють декілька ознак для їх класифікації. За сферами використання Директорат із податків і митних зборів Європейської комісії розподілив екологічні податки на сім груп:

- енергетичні податки (на паливо, на електроенергію);
- транспортні податки (податки на пройдені кілометри, акцизи під час купівлі авто);
- плата за забруднення (забруднення атмосфери і викиди у водні басейни);
- плата за розміщення відходів на звалищах та їх переробку;
- податки на викиди речовин, що призводять до глобальних змін;
- податок на шумовий вплив;
- плата за використання природних ресурсів.

Найбільш поширеними в країнах Європи є транспортні та енергетичні податки. Так, енергетичні податки становлять 72 % від загальної величини екологічних податків у ЄС, а транспортні податки – 23 %.

За основними цілями використання отриманих доходів екологічні податки поділяють на такі види:

- збори на покриття витрат;
- стимулювальні податки;
- податки, які підвищують доходи.

Збір на покриття витрат спрямовується на відновлення екології або покриття витрат на моніторинг та контроль за дотриманням законів. Збори на покриття витрат можуть бути двох типів: збори з користувачів, коли плата виплачується за конкретні екологічні послуги; і цільові збори, коли доходи від зборів витрачаються на екологічні цілі, але не у вигляді конкретних послуг платника збору (наприклад, загальне покращання води або рекультивациі земель) [2].

Стимулювальні податки стягуються з метою зміни поведінки суб'єктів, які завдають шкоди навколишньому середовищу. Податки, які підвищують доходи, спрямовані не тільки на покриття витрат екологічного регулювання, а й на поповнення державного бюджету, виконуючи роль інструменту фіскального перерозподілу коштів.

Ці три види екологічного податку не є взаємовиключними: збори на покриття витрат можуть мати стимулювальний ефект, у той же час податки, які підвищують доходи, можуть бути частково використані для екологічних цілей. Крім того, є ще дві причини для класифікації екологічних податків і зборів на ці три види. По-перше, класифікація роз'яснює основні цілі екологічних податків, крім їх загальної мети, – поліпшення стану навколишнього середовища. Ці цілі можуть бути неповністю сумісні.

По-друге, цілі конкретного податку значною мірою визначає рівень, на якому він має бути встановлений. Збір на покриття витрат повинен покривати витрати відповідних екологічних заходів, але не більше. Стимулювальний податок повинен бути встановлений на відповідному оптимальному або інструментальному рівні. Що стосується необхідного рівня податків, які підвищують доходи, то вони мають бути визначені так, щоб генерувати необхідну кількість доходів. Тому для вибору того, що повинно оподатковуватися і на якому рівні, важливо заздалегідь визначати цілі податку відповідно до цієї класифікації.

Європейська комісія неодноразово піднімала питання щодо гармонізації екологічних податків країн-членів ЄС, оскільки існують значні розбіжності у структурі і методах застосування національних

екологічних податків, що значним чином впливає на умови економічної конкуренції. Розглянувши види екологічних податків, упроваджених у Великобританії, Німеччині, Польщі, Словенії, Латвії, Литві та Чехії, маємо підстави зробити висновок про те, що екологічні податки можуть бути більш чи менш деталізованими у своєму поділі, від чого і залежить їхня кількість. Закономірним є впровадження таких екологічних податків, які регулюють специфічну для країни сферу діяльності або специфічний вид впливу на навколишнє середовище.

Неважко помітити, що екологічні податки розглянутих країн виконують переважно одні й ті самі завдання, при цьому можуть дещо відрізнятися за назвами. А тому на основі розглянутих екологічних податків було здійснено спробу узагальнення їх видів. Було виділено вісім видів екологічних податків, один з яких об'єднує всі специфічні податки (ті податки, які не мають аналогів застосування в інших країнах). Результати подано в табл. 1.

Таблиця 1 - Узагальнення видів екологічних податків і зборів

Види екологічних податків і зборів	Приклади використання податків конкретними країнами
1. Плата за забруднення навколишнього середовища	- плата за забруднення води – Німеччина; - плата за забруднення повітря, води, скидання стічних вод – Польща; - плата за скидання стічних вод – Словенія; - податок за викиди вуглецю – Словенія; - плата за забруднення повітря, води – Латвія; - цільова плата за забруднення природи – Литва; - плата за викиди в атмосферу – Чехія; - плата за забруднення води – Чехія
2. Плата за продукцію, яка шкодить довкіллю	- збори на продукти (надбавка до ціни продукту, виробництво або споживання якого забруднює довкілля) – Німеччина; - плата за продукцію, що не відповідає екологічним стандартам, – Польща; - плата за продукцію, яка шкодить довкіллю, – Латвія; - плата за продукцію з використанням хлорфторвуглецю – Чехія
3. Податки на відходи	- податок на звалища – Великобританія; - плата за утилізацію твердих відходів – Польща; - плата за відходи – Латвія; - плата за діяльність, пов'язану зі знищенням відходів, – Чехія
4. Податки за використання природних ресурсів	- плата за видобуток корисних копалин – Латвія; - нецільові податки за використання окремих видів природних ресурсів – Литва
5. Податки та збори в авіапромисловості	- податок на шумове забруднення (оподатковуються аеропорти) – Чехія; - збори з авіапасажирів – Великобританія
6. Податки на електроенергію	- збір за зміну клімату – Великобританія; - податок на виробництво електроенергії – Словенія
7. Податки на транспортні засоби	- збір за паливо – Великобританія; - акциз на автомобілі – Великобританія; - податок на транспортні засоби – Словенія
8. Інші, специфічні податки	- податок на будівельні матеріали – Великобританія; - спеціальний податок на фінансування навколишнього середовища, податок на захист навколишнього середовища – Німеччина

Розглянемо види екологічних податків, які законодавчо запроваджені в Україні. Новий Податковий кодекс України, що набув чинності від 2 грудня 2010 року, містить розділ, присвячений екологічному податку (розділ VIII «Екологічний податок»). Статтею 240 цього кодексу визначено, які види діяльності є базою екологічного оподаткування, що дає змогу визначити такі види екологічних податків України:

- податок на викиди забруднювальних речовин в атмосферне повітря стаціонарними джерелами забруднення;
- податок на викиди забруднювальних речовин в атмосферу пересувними джерелами забруднення в разі використання ними палива;
- податок на скиди забруднювальних речовин безпосередньо у водні об'єкти;
- податок за розміщення відходів у спеціально відведених для цього місцях або на об'єктах, крім розміщення окремих видів відходів як вторинної сировини;
- податок за утворення радіоактивних відходів (включаючи вже накопичені);
- тимчасове зберігання радіоактивних відходів їх виробниками понад установлений особливими умовами ліцензії строк [7].

Якщо порівняти цей перелік екологічних податків із видами екологічних податків, виокремлених за результатами аналізу екологічного оподаткування європейських країн, то виявиться, що в Україні запроваджено екологічні податки трьох видів:

1) плата за забруднення навколишнього середовища (податок на викиди забруднювальних речовин в атмосферне повітря стаціонарними джерелами забруднення та пересувними джерелами забруднення в разі використання ними палива, податок на скиди забруднювальних речовин безпосередньо у водні об'єкти);

2) податки на відходи (податок за розміщення відходів у спеціально відведених для цього місцях або на об'єктах, крім розміщення окремих видів відходів як вторинної сировини);

3) специфічні для нашої країни податки (податок за утворення радіоактивних відходів (включаючи вже накопичені), тимчасове зберігання радіоактивних відходів їх виробниками понад установлений особливими умовами ліцензії строк).

Новий податковий кодекс мав би вирішувати якомога більше нагальних проблем, чого меншою мірою можна вимагати від нормативно-правових актів, розроблених і прийнятих значно раніше. Однак, як свідчать результати порівняння екологічного оподаткування України і європейських країн, Податковий кодекс України не приділяє належної уваги такому виду екологічних податків, як плата за продукцію, яка шкодить довкіллю. Деяка інша ситуація з податками за використання природних ресурсів, податками на електроенергію та податками на транспортні засоби. Згідно зі статтею 9 Податкового кодексу України до числа загальнодержавних податків та зборів належать:

- збір у вигляді цільової надбавки до діючого тарифу на електричну та теплову енергію, крім електроенергії, виробленої кваліфікованими когенераційними установками;
- збір за першу реєстрацію транспортного засобу;
- плата за користування надрами, плата за землю, збір за користування радіочастотним ресурсом України, збір за спеціальне використання води, збір за спеціальне використання лісових ресурсів [7].

Тобто в Україні все ж діють податки, що регулюють використання природних ресурсів, електроенергії та експлуатацію транспортних засобів, однак, роблячи висновки зі структури Податкового кодексу, вони не є складовими екологічного податку. Але не варто сприймати цей аспект національної системи оподаткування надто критично, оскільки

багато країн мають досвід поступового перетворення деяких загальнодержавних податків на екологічні. Прикладом країни з подібним досвідом є Великобританія, екологічне оподаткування якої пропонується розглянути.

Великобританія має довгу історію розвитку екологічних податків. У 1996 році було запроваджено перший специфічний екологічний податок, після чого стан «зелених» податків постійно змінюється, відбувається їх розвиток і модифікація. Управління національної статистики постійно звітує із 6 специфічних екологічних податків: збір за паливо, акциз на автомобілі, збори з авіапасажирів, податок на звалища, збір за зміну клімату, податок на будівельні матеріали. Крім цих основних, є і багато інших податків, які також пов'язані з навколишнім середовищем.

Більшість доходів надходить від податків з транспортних засобів: дорожній збір за паливо і акциз із автомобілів. Хоча ці податки спочатку не розроблялися як екологічні податки, однак вони, напевно, є природоохоронними заходами з найдовшою історією. Традиційні збори з палива і транспортних засобів були способами підвищення доходів для реалізації дорожніх та інфраструктурних проектів. Однак тепер вони є складовими екологічної політики уряду. Збори за паливо застосовуються для палива з вуглеводню, яке використовується практично в усіх транспортних засобах, і поточна ставка становить 52,35 пенса за літр, що є однією з найвищих ставок у Європі [8]. Останніми роками уряд підтримує використання біопалива як альтернативи паливу з вуглеводню. Акциз на автомобілі стягується з усіх автомобілів, які використовують громадські дороги, з власників транспортних засобів, які платять щорічний податок. З 2001 року ставки мита залежать від обсягу вуглецевих викидів транспортного засобу.

Великобританія є однією з невеликої, але все ж зростаючої, кількості європейських країн, в яких внутрішні та міжнародні пасажирські рейси, що вилітають із місцевих аеропортів, обкладаються податками. Збір з авіапасажирів коливається від 10 до 80 фунтів стерлінгів на одного пасажирів. Збір з авіапасажирів було введено в 1994 році консервативним урядом, ставлячи за мету не економічні цілі, а цілі стимулювання екологічної поведінки. Однак заявивши, що збір з авіапасажирів відіграє важливу роль у розв'язанні наслідків впливу на зміну клімату, уряд з 1 лютого 2007 року подвоїв його розмір. Унаслідок подвоєння ставки значно збільшило податкові надходження, однак незначно вплинуло на кількість пасажирів і навколишнє середовище [8].

Висувалася пропозиція щодо заміни збору з авіапасажирів авіаційний збором, що мав би сплачуватися за рейс, а не з розрахунку на кожного пасажирів. Така заміна повинна була б стимулювати авіакомпанії здійснювати рейси при повному завантаженні. Однак економічні умови функціонування авіакомпаній, ціни на паливо й без того діють як цей стимул.

Інші три види податків є єдиними, які були введені спеціально для екологічних цілей. Податок на звалища має протидіяти зростанню звалищ і заохочувати переробку відходів. При збільшенні вартості звалищ альтернативні технології боротьби з відходами стали фінансово привабливішими. Нині ставки податку на звалища становлять 40 фунтів стерлінгів за тонну відходів, хоча передбачено й знижену ставку – 2,50 фунта стерлінгів за тонну для інертних матеріалів, таких як каміння або гравій [2]. Великобританія є однією з багатьох країн-членів ЄС, які використовують податок на звалища (Данія, Швеція, Фінляндія). При цьому Великобританія залишається однією з найменш ефективних європейських країн з точки зору відходів, відправлених на звалище.

Уряд країни також визнав негативний вплив на навколишнє середовище видобутку будівельних матеріалів, – візуальне, шумове забруднення, значна кількість пилу, а також негативний вплив на біологічне різноманіття. Введення збору за будівельні матеріали викликало багато суперечок між урядом і сектором будматеріалів.

Податок на зміну клімату, який діє у Великобританії з 2001 року, стосується поставок енергії для промислових, торговельних, сільськогосподарських та інших секторів. До остаточного введення цього податку уряд зобов'язався здійснювати громадські консультації і погодився звільнити від сплати поновлювані джерела енергії і виробництва тепла та електроенергії, а також погодив ряд заходів для стимулювання енергоефективних інвестицій.

Уряд Великобританії продовжує запроваджувати заходи екологізації традиційних податків, ураховуючи екологічні наслідки будь-яких податків.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗРОБОК

Отже, у ході дослідження явища екологічного оподаткування було з'ясовано, що всі економічно розвинені країни застосовують екологічні податки, відрізняється лише частка таких податків у сукупному ВВП країн та в загальному обсязі оподаткування. В умовах значної різноманітності видів екологічних податків особливого значення набуває класифікація екологічних податків як інструмент їх узагальнення і систематизації. Національні екологічні податки країн-членів ЄС мають значні розбіжності у структурі й методах застосування, однак виконують переважно одні й ті самі завдання, що забезпечило змогу узагальнення видів екологічних податків аналізованих країн. Порівнявши виокремлені вісім видів екологічних податків з екологічними податками України, ми з'ясували, що в Україні запроваджено екологічні податки трьох видів: плата за забруднення навколишнього середовища, податки на відходи та специфічні для нашої країни податки (пов'язані з радіоактивними відходами). Щодо решти видів екологічних податків, то в Україні все ж діють податки, що регулюють використання природних ресурсів, електроенергії та експлуатацію транспортних засобів, однак вони не є складовими екологічного податку. За таких умов досвід Великобританії щодо поступового перетворення деяких загальнодержавних податків на екологічні є цінним для нашої країни.

Отже, аналіз зарубіжного досвіду застосування екологічних податків та зборів свідчить про значне різноманіття їх видів, а відтак про різний ефект, який може бути отриманий від їх застосування. Це важливо враховувати за удосконалення екологічного оподаткування в Україні. Впровадження конкретного виду екологічного податку потребує детального розгляду досвіду розвинених країн, отриманих ними результатів, а також порівняння їх досвіду для визначення закономірностей та особливостей дії того чи іншого податку. Тому в подальшому планується проаналізувати досвід екологічного оподаткування інших країн Європи за тією самою схемою, за якою аналізувались екологічні податки Великобританії.

SUMMARY

FEATURES OF ENVIRONMENTAL TAXATION IN FOREIGN COUNTRIES

*Volkovets T. V.,
Sumy State University, Sumy*

The article reviews the classification of environmental taxes and compares the types of environmental taxes which are used in Ukraine and in European countries. Experience of Great Britain in implementing and managing the environmental taxation is reviewed in details.

Key words: *environmental taxes, types of environmental taxes, environmental tax experience.*

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Экологические налоги [Электронный ресурс] – Режим доступа : <http://rus-finans.com/osobennosti-nalogooblojeniya-v-stranah-evropeiskogo-soyza/ekologicheskie-nalogi.php>
2. Paul Ekins. Theory and Practice of Environmental Taxation : <http://www.greentaxreport.co.uk/read-chapters-online/11-theory-and-practice-of-environmental-taxation?showall=1>
3. Податковий кодекс України № 2755-VI від 02.12.2010 [Електронний ресурс].– Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?page=1&nreg=2755-17>
4. Левандівський О. Т. Інструменти фінансово – економічного регулювання природокористування та відтворення природних ресурсів [Електронний ресурс] / О. Т. Левандівський – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/sre/2010_1/91.pdf
5. Экологические налоги в диапазоне от 1,6 % от ВВП в Испании до 5,7 % в Дании [Электронный ресурс] – Режим доступа : <http://www.agroru.com/news/702777.htm?print=Y>
6. Основи стійкого розвитку: навч. посібн. / за заг. ред. д-ра екон. наук, проф. Л. Г. Мельника. – Суми: ВТД «Університетська книга», 2005. – 654 с.
7. Податковий кодекс України № 2755-VI від 02.12.2010 [Електронний ресурс].– Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?page=1&nreg=2755-17>
8. Helen Devenney and Matthew Parkes. Green Taxes in Operation : <http://www.greentaxreport.co.uk/read-chapters-online/12-green-taxes-in-operation?showall=1>

Надійшла до редакції 12 квітня 2012 р.